

foarte bine că doar asentimentul prin care restul lumii accepta bucățile verde de hîrtie făcea posibilă o asemenea hegemonie, iar o schimbare în direcția aurului ca bază a unei unități monetare internaționale, avînd în vedere penuria de aur de la Fort Knox, putea să aibă loc doar în dezavantajul Statelor Unite. Așadar, în perioada 1968-1970, Statele Unite au inventat și implementat, prin FMI, Drepturile Speciale de Trăgere (DST), care înlocuiesc aurul cu bucăți de hîrtie, păstrate, la fel ca acesta, în băncile centrale, drept parte a rezervelor lor. DST au constituit aproximativ 5% ale tuturor rezervelor internaționale spre finele lui 1974. E de-nțeleș, desigur, că țări precum Franța, care a intrat în posesia unei mari părți din aurul deținut înainte de Statele Unite, obținută la schimb pentru o parte mică din industria Franței, aveau alte planuri. Dorința Statelor Unite era aceea de a scăpa o dată și pentru totdeauna economia mondială de „fetișul aurului”; recunoscînd că, în vremuri în care valorile pe hîrtie se autonomizează, asemenea fetișuri devin lucrul cel mai important ca depozite de valoare, alte țări au avut dreptate să se îndoiască de faptul că FMI, care emite DST, va schimba radical această superstiție.

7. Vânzările de armament dinspre sectorul avansat înspre țările din Orientul Mijlociu au fost de 1 miliard de dolari și 3 miliarde în 1973, respectiv 1974, în comparație cu 285 milioane de dolari în 1965. În aceeași perioadă, vânzările de armament către America Latină au crescut exponențial. Începînd cu octombrie 1973, țări cu precădere din Europa Occidentală căutau afaceri cu armament în țările OPEC pentru a-și asigura rezerve de țitei. Ca parte a angajării sale generale de partea dezvoltării țărilor din Lumea a Treia, Franța a făcut recent o vânzare de 1,2 miliarde de dolari de bombardiere Mirage către Egipt și și-a asigurat noi contracte cu Organizația Arabă pentru Industrializare (AOI), o corporație de stat producătoare de armament, susținută de Egipt, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite și Qatar” (*Financial Times*, 1 decembrie 1977).
8. Într-un interviu acordat săptămînalului german *Der Spiegel*, Yemani, ministrul țiteiului din Arabia Saudită, a făcut clar acest lucru, arătînd dorința saudiților de a păstra la putere guverne conservatoare în Europa Occidentală și amenințînd cu spectrul unei noi blocade a țiteiului în caz că s-ar găsi devieri de stînga în politica vreuneia dintre țările vest-europene.
9. În Argentina, junta generalului Videla, care a preluat puterea pe 24 martie 1976 și, în ce privește reprimarea și restaurarea ordinii, se autoprezenta ca alternativă „civilizată” la regimul Pinochet din Chile, a aplicat represalii ce fac experiența chiliană să pălească. După ce a forțat mișcarea muncitorească organizată să intre în ilegalitate și a pus detașamente paramilitare criminale pe urmele mișcării ilegale *Ejército Revolucionario Popular* (ERP), regimul Videla și-a îndreptat atenția spre elementele liberale și relativ apolitice ale inteligenței și elitei tehnologice din Argentina. Fără să se mulțumească cu interzicerea lucrărilor lui Marx și Freud, junta a pus în afara legii toate lucrările științifice utilizînd cuvinte ca „materie”, „material” etc. (*Nouvel Observateur*, 2/28-3/6/77). În plus, au fost arestați zeci de oameni de știință, tehnicieni și psihiatri. Totuși, pînă azi regimul a eșuat în a ține în frîu muncitorimea; după capitularea mizerabilă a sindicatelor peroniste în 1973-1975, proletariatul a opus o rezistență exemplară și foarte eficace împotriva forțelor armate. Pînă în clipa de față, încetiniri ale producției, greve spontane și întreruperi periodice ale serviciilor publice au reușit să oprească regimul în a-și impune programul său de „brazilianizare” totală a clasei muncitorești (*Le Monde diplomatique*, ianuarie 1977). La fel cum colapsul din 1928 a economiei chilene anunța depresiunea mondială din 1929, barbarizarea care a cuprins Brazilia, Uruguay, Chile și Argentina (ultimile trei doar după 1973) menține la marginile sistemului reacționarismul ce pîndește acum centrul, Italia și Spania fiind țintele clare și imediate ale unei tactici perfecționate la Rio de Janeiro și Buenos Aires.
10. Polițele MEFO, numite astfel după semiprivata Metallurgische Forschungsgesellschaft, m.b.H., înființată în 1933 de către Reichsbank și patru producători de armament, au utilizat un capital de bază de 1 000 000 de RM [Reichsmark] pentru a emite credite în valoare de 12 miliarde de RM: un coeficient de îndatorare de 1200:1. Această metodă de înmulțire a creditelor a avut cu siguranță un impact inflaționar asupra economiei germane.
11. Pînă și anumite facțiuni ale comunității americane de afaceri au rămas cu gura căscată cînd au auzit de dezinteresul cu care a tratat Carter promovarea investițiilor. *Business Week* (1/31/1977), de pildă, într-un articol intitulat „Presiunea lui Carter pentru o creștere prin intensificarea muncii”, relatează că „pesimismul profund [al lui Carter] în ce privește capacitatea guvernului de a stimula investițiile ar părea să dicteze o suită de măsuri care să încerce mai curînd reducerea costurilor de utilizare a muncii decît pe acelea ale capitalului”. *Business Week* a rezumat astfel esențialul strategiei capitaliste din această perioadă.

Criza internațională de lichidități și lupta de clasă – prima aproximare (1998)

Loren Goldner

Scriu aceste rînduri la sfîrșitul lui octombrie 1998, într-un moment de aparentă pauză în faza cea mai recentă a crizei financiare mondiale.

Textul de față nu poate fi o analiză completă a surselor fundamentale ale crizei, așa ceva ar cere o scriere considerabil mai lungă. În opinia mea, situația actuală e doar erupția cea mai recentă a unei crize în cadrul acumulării [de capital], care s-a ivit pentru prima oară în jurul anului 1965 în recesiunile suferite simultan de Statele Unite, Germania și Japonia (în 1967), semnănd astfel că boomul postbelic a rămas fără combustibil. Boomul postbelic (sau, în realitate, refacerea după depresiunea din anii 1930, o refacere care a început în 1938 și s-a încheiat pe plan mondial o dată cu criza din 1973-1975) trebuie văzut, la rîndul lui, în contextul „războiului de treizeci de ani” din perioada 1914-1945, în care viabilitatea capitalismului ca sistem mondial a fost pusă pentru prima oară la încercare – o încercare de care a scăpat prin războaie interimperiale, depresiune, fascism, stalinism, fronturi populare, „fronturi de eliberare națională” și, în fine, prin petițitul „capitalism liberal-democratic”, care s-a bucurat de un triumf mondial iluzoriu și efemer în perioada 1989-1991.

De asemenea, n-aș vrea să mă adîncesc prea tare în dezbateri despre teoria marxiană a crizei: Hilferding vs. Luxemburg vs. Buharin vs. Grossmann. Aceste dezbateri nu sînt deloc „teologice” și toate afirmațiile „empirice” reflectă în cele din urmă angajarea, implicită sau explicită, de partea unei teorii, la fel cum o fac și diversele soluții programatice. Remarcile care vor urma vor arăta de-ndată că mă situez de partea unei versiuni modificate a curentului Luxemburg. Cred că, virtualmente, majoritatea cititorilor aprobă decesul salutar, pe parcursul ultimilor douăzeci și cinci de ani, al școlii „capitalului monopolist” care s-a dezvoltat din scrierile lui Hilferding, Hobson, Lenin și Buharin, prin Baran, Sweezy și Magdoff, pînă la ultimii săi partizani: Amin, Emmanuel, Bettelheim și Mandel în anii 1970. La fel de discreditat e și „marxismul keynesian”, a cărui existență se suprapune peste aceeași perioadă, îmbrățișat de Robinson, Kalecki, Sraffa și alții, culminînd în anii 1970 într-o teorie a crizei bazată pe „presiunile salariale” și reprezentată de personalități precum Hirst și Hindness, respectiv de tratate cu adevărat teologice despre așa-numita „problemă a transformării”.

Cred că e posibil să fim de acord că nu sîntem de acord în legătură cu anumite aspecte principale și să tragem totuși foloase din dezbateri ce vizează un spectru mai restrîns de analize ale desfășurărilor contemporane.

Capitalismul e un sistem de valorizare. Capitalul e în primul rând un raport social; unul în care forța de muncă, în calitate de muncă salariată, e transformată în marfă. Dar, capitaliștilor, „capitalul” le apare empiric doar ca o „capitalizare” de posesiuni ce produc profit, dobîndă și rentă funciară. Dintr-o perspectivă mai profundă, profitul, dobînda și renta funciară reprezintă simple repartizări a ceea ce marxiștii numesc „plusvaloare” disponibilă în vederea susținerii primelor. Dintr-un punct de vedere mai superficial, acela al practicii capitaliste de zi cu zi, profitul, dobînda și renta funciară apar ca acțiuni, obligațiuni și titluri de proprietate etc., „titluri de avere” din hîrtie care acordă oamenilor de afaceri, bancherilor și proprietarilor de pămînt dreptul de a avea o parte din plusvaloare.

La suprafață, „valorizarea” înseamnă că un capitalist oarecare „aruncă” banii B într-o investiție, în speranța că, de-a lungul timpului, ei se vor întoarce la el sub forma unor bani sporți B'. Cît timp se dispune de plusvaloarea corespunzătoare pentru a menține ratele preconizate de cîștiguri sub formă de profit, dobîndă și rentă funciară, „valorizarea” continuă. Cînd o asemenea plusvaloare nu e disponibilă, se produce o criză, iar titlurile de avere din hîrtie sînt distruse sau își pierd valoarea. Cînd se stabilește un nou echilibru între profit, dobîndă și rentă funciară pe de o parte, iar pe de alta plusvaloarea disponibilă – oricare ar fi costul temporar pentru societate al acestui echilibru: depresiune, război, penurie, boală, scurtare a duratei vieții – începe un nou ciclu. „La suprafață”, deci, o criză precum cea de acum are loc pentru că totalitatea drepturilor existente la profit, dobîndă și rentă funciară nu poate fi „valorizată” prin plusvaloarea disponibilă existentă: aceste drepturi sînt *ficțiuni* care trebuie distruse prin „devalorizare”. Asta înseamnă, la prima aproximare, un „dezastru financiar mondial”.

Astăzi, vedem aceste ficțiuni – capitalurile fictive – în vastele „active imobilizate” ale băncilor japoneze, în datoriile externe nereturnabile ale Thailandei, Indoneziei, Rusiei, Coreei de Sud, Mexicului și Braziliei; în fondurile speculative devenite dintr-o dată insolubile, cum ar fi *Long-Term Capital Management*, a cărui lichidare ar fi afectat active în valoare de 1 trilion de dolari; în active imobiliare încă incerte din Japonia, China, Hong Kong, Statele Unite și Europa; în averile în valoare de mai multe trilioane de dolari constituite din bilete de trezorerie americane, deținute în mare parte de străini; în dobînzile pe datoriile guvernamentale americane, pe cele ale țărilor din Lumea a Treia și ale corporațiilor la toate nivelurile societății. Le vedem, în cele din urmă (și pe termen lung acestea sînt poate cele mai importante), în activele de capital fix devalorizate prin inovația tehnologică sau prin supraproducția gigantică din sectoarele lor particulare. Toate aceste titluri de avere trebuie valorizate prin plusvaloarea disponibilă sau distruse (și trilioane întregi au fost deja distruse). Devalorizarea însă nu e doar o procedură contabilă brutală, anarhică și risipitoare: capitaliștii încearcă în toate felurile posibile să pună costurile de menținere a valorilor existente amenințate pe spinarea clasei muncitorești, lansînd un atac împotriva venitului social total. Keynes a remarcat cu mult timp în urmă că muncitorii ar fi mai dispuși să accepte o erodare a salariului prin inflație și impozitare decît o reducere directă operată de angajator, iar începînd din anii 1960 sistemul a aplicat din plin această observație. Cînd, de pildă, guvernul american „naționalizează” împrumuturile bancare dezavantajoase către Brazilia și Mexico (așa cum a făcut în 1982) ori pierderile de zeci de miliarde de dolari din dezas-

trul „economiiilor și împrumuturilor” (cum a făcut în 1991), toți muncitorii sînt impozitați pentru a finanța aceste „achiziții” adăugate la datoria națională, la fel cum sînt impozitați și să plătească 15% din cheltuielile guvernamentale, utilizate doar pentru a achita valoarea dobînzilor pe această datorie. Cînd echipa de „salvare” a FMI sfătuiește Indonezia să se lanseze într-o scoatere la mezat națională pe un preț de nimic, singura ei grijă este ca Indonezia să continue plățirea datoriei sale, și nu ce se va întîmpla cu indonezienii de rînd.

Ceea ce am avut ocazia să vedem din iulie [1998] încoace a fost o criză de lichiditate clasică, de tipul celei descrise de Marx în partea a IV-a și a V-a din volumul al III-lea al *Capitalului* (mai puțin, desigur, chestiunea circulației aurului, pe atunci încă relevantă). O criză de lichiditate înseamnă o recurgere panicată la bani gheață și alte instrumente de pe piața monetară similare lichidităților [certIFICATE DE DEPOZIT ȘI TITLURI DE SCHIMB – *near cash*, n. tr.]. Președintele Băncii Federale de Rezerve, Alan Greenspan, a declarat că, în cincizeci de ani de cînd observă economia americană, n-a mai văzut niciodată ceva asemănător situației de acum. El are în vedere faptul că, pentru prima oară în istoria postbelică, amenințarea cea mai gravă e reprezentată nu de o inflație, ci de o deflație mondială. Toate recesiunile postbelice anterioare (și mai ales cele profunde care au urmat boomului postbelic – 1973–1975, 1980–1982, 1989–1992) au fost grăbite de săltarea ratelor dobînzilor pentru a elimina pericolul unei inflații necontrolate. Bineînțeles că o explozie inflaționară scăpată de sub control, de tipul celei care amenințase sistemul în intervalul 1978–1980, ar fi fost urmată de o explozie deflaționară în caz că n-ar fi fost stopată printr-o gestiune draconică a creditelor, finanțată în ultimă instanță printr-o înrăutățire progresivă a nivelului de trai al clasei muncitorești. Orice „amenințare inflaționară” ascunde o „amenințare deflaționară” de devalorizare. Însă, cu doar șase luni în urmă, cînd încă se dădea „bătălia finală”, marea parte a atenției oficiale a fost îndreptată spre o posibilă întoarcere a inflației; astăzi, în schimb, băncile centrale și sălile de ședință ale corporațiilor sînt bîntuite pe față de spectrul unei erupții deflaționare de dimensiunile celei din 1929 sau chiar mai mari.

Aș dori să mă concentrez pe un aspect al crizei pe care îl consider central, cu toate că adesea el e trecut cu vederea, un aspect care – pentru a formula cu precauție – încă nu și-a produs efectele decisive. E vorba de chestiunile lichidităților internaționale. A discuta acest aspect înseamnă a sări peste unele chestiuni fundamentale (cum sînt cele de mai sus), nu pentru că ele n-ar fi așa ceva, ci pentru că ele nu pot fi abordate ori rezolvate, cred, în formatul restrîns al acestui studiu. Printre aceste chestiuni se numără: 1) limitele „profunde” ale modului de producție capitalist ori perimarea legii valorii; 2) chestiunea „modelelor închise” din volumurile I și al II-lea [ale *Capitalului*] (doar capitaliști și muncitori și multe alte lucruri „considerate echivalente”) în comparație cu „modelul deschis” din volumul al III-lea și, în special, problema modului în care „sistemul închis” interacționează cu păturile sociale noncapitaliste, cum ar fi micii producători și țărani (iarăși Rosa Luxemburg); 3) rolul acțiunilor proprii ale clasei muncitorești în desfășurarea crizei; 4) chestiunea muncii productive în comparație cu cea neproductivă (estimez aceasta din urmă ca reprezentînd cel puțin 40–50% din activitatea forței de muncă din țările „OCDE”); și 5) felul în care capitalul fictiv răsare din sfera producției înseși (în fapt, tranziția de la volumele I și al II-lea la volumul

al III-lea). Alți participanți la discuție vor adăuga, fără-ndoială, alte chestiuni. Pe de altă parte însă, chestiunea lichidităților internaționale este „de actualitate” fiindcă tocmai am trecut prin blocajul produs de o criză mondială de lichidități și e mai mult ca sigur că șirul vestilor proaste nu s-a încheiat încă.

Lichiditățile internaționale au constituit o problemă, deși cel mai adesea una ascunsă „în culise” (mai puțin pentru experți și pentru o mână de marxști), încă de la sfârșitul anilor 1950, dar apăruseră totuși din când în când și pe avanscenă, doar pentru a fi cu totul uitate pînă la următorul capitol al crizei. Cred totuși că problema lichidităților internaționale e una centrală deoarece reprezintă unul din puținele cazuri în care să se poată vedea la fel de bine „capitalul fictiv” încrețind suprafața evenimentelor și dictînd termenii în care diverșii actori implicați sînt chemați să acționeze ori, dimpotrivă, să n-o facă.

Astăzi, chestiunea lichidităților internaționale e în primul rînd aceea a „etalonului-dolar”, pe care întreaga lume l-a adoptat o dată cu înființarea în 1944 a sistemului Bretton Woods și, mai ales, o dată cu renunțarea la acest sistem în 1973, ceea ce a inaugurat în mod oficial cea mai profundă criză de după 1938. Într-adevăr, Bretton Woods se baza ca etalon de schimb pe aur și era un sistem în cadrul căruia se presupunea că dolarul e „la fel de bun ca aurul”, dar începînd deja din 1967 Statele Unite îi forțau pe deținătorii străini de dolari să nu-și preschimbe sumele în aur (cum, teoretic, ei ar putut face, iar unii dintre ei au și făcut), pînă cînd S.U.A. „n-au închis ghișeul convertibilității în aur” în august 1971, impunînd (printre alte măsuri) o depreciere de 30% a yenului și a mărcii germane – încă un exemplu, printre multe altele, de decizie unilaterală a naționalismului economic american. Reconfigurat astfel în decembrie 1971 și salutat de Nixon drept „cel mai mare acord monetar din istorie”, sistemul Bretton Woods a ținut exact paisprezece luni, pînă în martie 1973, urmat numaidecît de cea mai profundă scădere economică de după depresiunea din anii 1930. (Reajustarea actuală a raportului yen-dolar e marcat de accente asemănătoare.)

De ce oare o chestiune aparent atît de ezoterică precum aceea a lichidităților internaționale ar trebui să fie crucială pentru marxști? Toate celelalte puncte de vedere – ricardiene, keynesiene, monetariste, împreună cu cele împărtășite de teoreticienii populismelor țicnite ce vorbesc de „bani iliciți” [*funny money*], numele de presă al capitalului fictiv, și „obse-dați de aur” [*gold bugs*] – ar putea cădea de acord asupra multor aspecte din ce va urma. Autori la fel de diferiți între ei precum Robert Triffin, Jacques Rueff, Hyman Minsky sau Harry Magdoff, pentru a numi doar cîtiva, au pus mîna pe diverse părți ale aceluiași elefant, fără a-l mai menționa pe „adevăratul Keynes”, care scrisese despre zona ratelor de schimb fixe, stabilite în lire sterline, la izbucnirea celui de al Doilea Război Mondial, despre chestiunea monedei indiene, despre despăgubirile de război pe care trebuia să le plătească Germania și despre unele aspecte proeminente ale sistemului Bretton Woods (la crearea căruia a pus și el osul), înainte de a fi uitat în spatele portretului rețușat pe care i l-au zugrăvit universitarii americani postbelici: un teoretician hiperoptimist al unui „management al cererilor” fără crize economice și al „stabilizatorilor incorporați”. Ceea ce ne desparte pe „noi, marxștii”, de toate punctele de vedere de mai sus e convingerea că există o contradicție fundamentală în cadrul acumulării capitaliste – limita modului de produc-

ție capitalist fiind capitalul însuși –, o contradicție pe care nici cea mai brilliantă eliminare tehnocrată a „capitalului fictiv” n-o poate rezolva, ci doar o aduce mereu la suprafață.

Astea fiind zise, capitalul „fictiv” are o existență cît se poate de reală. Și ucide – cum putem vedea zi de zi. Chestiunea, pentru noi, e aceea de a determina cum anume interacționează astăzi această „contradicție fundamentală” și evenimentele în curs, respectiv luptele dintre clase.

Între 1958 și 1968, cînd „chestiunea parității aur-dolar” ținea efectiv de un domeniu hiperspecializat, „bula capitalului fictiv” [*fictitious bubble*], despre care se discuta pe-atunci în termeni de zeci de miliarde de dolari, iar astăzi în trilioane, a atras pentru prima oară atenția. Cîți militanți din 1968 au auzit oare de ea la vremea aceea sau ar putea s-o definească pînă și astăzi? Și cîți ar putea explica cum bula aceasta a fost și este o singură realitate ce modelează evenimentele de peste tot? Ceea ce a scos lichiditățile internaționale din zona dezbatelor hiperspecializate și ezoterice, aducîndu-le pe prima pagină a ziarelor, e detaliul mărunț că ele stau în chiar inima comerțului, a investițiilor și a fluxurilor de capital internaționale și, în cele din urmă, în miezul acumulării așa cum le apare ea capitaliștilor, toate realități care, din păcate, pînă cînd o revoluție va schimba lucrurile, vor avea o influență precumpănitoare și asupra vieților noastre.

Ceea ce vedem astăzi la scara mare a unei potențiale panici mondiale a avut deja parte de cîteva repetiții generale (și a fost pe punctul de a exploda în martie 1968, vara lui 1974 și în perioada „goanei după aur” din 1978–1980).

Așa cum spune Marx în subcapitolul despre „banul mondial” cu care se încheie prima secțiune din volumul I al *Capitalului*, citez din memorie, „banul ajunge la conceptul său doar ca ban mondial”. Cel puțin din secolul al XV-lea, capitalul a implicat mereu un sistem format din împrumuturi internaționale legate de bănci și din datorii statelor, cu puterea lor de a impozita și de a garanta acele datorii, acest din urmă fapt fiind una dintre rațiunile fundamentale pentru care capitalul e, întotdeauna, esențialmente politic.

Istoria bancară timpurie e plină de învățăminte în acest sens. În Europa modernității timpurii, la sfârșitul tîrgurilor internaționale ce durau, de obicei, cîteva săptămîni, debitele și creditele erau însumate între comercianți și diferențele ce rămîneau erau reglate în aur. În țările cele mai importante ale capitalismului din secolul al XIX-lea (cu precădere nord-atlantic), cînd etalonul clasic de aur avea oarecare realitate, țările participante își rezolvau balanța comercială în același mod. Aurul ca „ban mondial” (ban „ajuns la conceptul său”) a fost un „totem” reprezentînd un surplus în comerțul internațional; prezența sau absența acestui „totem” putea fi baza pentru lărgirea sau restrîngerea creditelor în cadrul economiei interne a unei țări. De pildă, în districtul confecțiilor din New Yorkul secolului al XX-lea, acest concept „totemic” fusese tradus în baloturi de țesături care treceau de la un magazin la altul pentru a regla conturile. Cît timp toți cei implicați cad de acord în legătură cu forma materială particulară și cu valoarea totemului, orice poate deveni „marfă universală”, etalonul ori echivalentul tuturor celorlalte mărfuri, într-un sistem comer-

cial dat. (Cum a ajuns aurul să ocupe această poziție în cadrul capitalismului nu se află printre preocupările noastre aici.)

Lăsînd la o parte dezbaterile spinoasă despre realitatea, în practică, a etalonului de aur din secolul al XIX-lea (cf. pentru asta, iarăși, *Capitalul*, vol. III, secțiunile IV și V), în cadrul capitalismului din secolul al XX-lea a avut loc o inovație, mai întîi în perioada de hegemonie britanică, înainte de 1914, iar apoi, „perfecționată”, în perioada de hegemonie americană, după 1944. „Hegemonul” în cadrul sistemului mondial își impunea propria monedă ca „aur din hîrtie”. „Totemul” în care se reglau balanțele comerciale a încetat, chiar și teoretic, să mai fie aurul, acesta din urmă fiind înlocuit de o „monedă de rezervă” internațională păstrat în băncile centrale ale țărilor în care se concentra surplusul. Și mai bine, țările surplusului reinvesteau „totemul” (adesea forțate să facă astfel) pe piețele de capital și de acțiuni, respectiv în obligațiunile de stat etc., ale „hegemonului”, asta permițînd o înmulțire și mai mare a creditelor, respectiv un deficit comercial mai ridicat de partea „hegemonului”. Marea Britanie a reușit să atingă această poziție doar în raport cu coloniile sale și cu lumea semicolonială (e.g. Argentina etc.), ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „chestiunea rezervelor de lire sterline” [*„sterling balances” problem*]. Statele Unite, în schimb, o dată cu Bretton Woods și după aceea, au atins o asemenea poziție hegemonică în raport cu întreaga lume. Consecința efectivă a unei asemenea poziții este că permite „hegemonului” sistemului să-și finanțeze, prin deficite în propria balanță de plăți, întregul sistem de credite, toate investițiile (inclusiv cele străine) și tot comerțul. (La mijlocul anilor 1960, corporațiile americane achiziționaseră părți din industria europeană plătind cu un dolar supraevaluat, reciclat din deficitele americane.) Jacques Rueff, principalul consilier economic al lui de Gaulle în montarea de revolte naționaliste periodice împotriva hegemoniei americane, a descris poziția Statelor Unite în cadrul sistemului Bretton Woods după cum urmează (citez iar din memorie): „Cumpăr un costum de la un croitor și îi dau o chitanță. El îmi împrumută valoarea acestei chitanțe, pe care eu o folosesc la a cumpăra un alt costum – și așa mai departe la infinit.” Or, cum zice Michael Hudson descriind abolirea din 1971–1973 a sistemului Bretton Woods, lumea s-a deplasat de la un „sistem al aurului din hîrtie la unul al hîrtiei din hîrtie”.

Cei mai mulți economiști și prea mulți marxiști concep banul ca pe un „vâl” ce n-ar face decît să reprezinte tranzacțiile reale de schimb. Totuși, secțiunile IV și V din volumul al III-lea al *Capitalului* sînt tocmai demonstrația pe larg a cum anume, prin sistemul de credite, „se creează și circulă o cerere fictivă”, aflată dincolo de tot ce înseamnă posesiune reală. Pe vremea lui Marx, nicio bancă centrală n-a atins încă ingeniozitatea „aurului din hîrtie”, pe care partenerii băncii în comerțul cu surplus trebuie să-l accepte în locul schimburilor reale de bunuri, fără a mai vorbi de „hîrtia din hîrtie”, trilioanele de dolari deținute astăzi de străini, care reprezintă aproape cincizeci de ani de deficite în balanța de plăți americană, fără a mai lua în calcul aici și cei aproape treizeci de ani de deficite simple în balanța comercială americană. Acest „exces de dolari” [*dollar overhang*] se află în centrul chestiunii lichidităților internaționale astăzi. E forma cea mai avansată a echivalentului contemporan al „totemului” folosit de sistem pentru a „desfășura” tranzacțiile, mai puțin că, spre deosebire de predecesorul său, aurul, sau chiar de modestele baloturi de țesături din districtul confecțiilor din New York, acest totem reprezintă un ditamai

„cartof fierbinte” fictiv, care nu corespunde niciunei producții reale și nici măcar unei mărfi palpabile. Aceste active stabilite în dolari, păstrate fie sub formă de acțiuni, obligațiuni și bilete de trezorerie americane, fie ca depozite în Banca Japoniei, cer, ca orice alt capital bănesc, o rată de profit, o „valorizare”. Ca bani B, ei trebuie să se întoarcă după o vreme la deținătorii lor ca bani B'. Bogăția necesară pentru ca asta să rămînă un „cerc virtuos” trebuie stoarsă din acumularea mondială, împreună cu toate celelalte drepturi la profit, dobîndă și rentă funciară. Pericolul spargerii acestui balon de săpun a plutit asupra economiei mondiale timp de patruzeci de ani, deși am ajuns ca „banda elastică” să fie întinsă acum dincolo de cele mai pesimiste semnale de alarmă din faza timpurie a crizei. Nu sugerez deloc că această criză a sistemului mondial ar putea fi rezolvată printr-un nou congres „Bretton Woods” care să reformeze finanțele internaționale, deși cu siguranță că ea ar putea fi întrucîtva atenuată, așa cum s-a întîmplat în ultimii patruzeci de ani prin măsuri ad-hoc și de cîrpeală pe banii muncitorilor. Cu toate astea, istoria arată că asemenea congrese au loc doar după ce părțile rivale și-au rezolvat disputele prin catastrofe economice, războaie comerciale sau convenționale, ale căror rezultate pot fi apoi oficializate în tratate internaționale. E greu de crezut că Statele Unite ar renunța la avantajele poziției lor de „hegemon” fără a fi obligate s-o facă.

Sugerez totuși că, dacă dorim să înțelegem forma din prezent a unor crize de lichidități anterioare, trebuie să începem prin a diseca problema lichidităților internaționale în forma ei curentă.

O dată ce „aurul din hîrtie” și, mai tîrziu, „hîrtia din hîrtie” vor fi început să înlocuiască aurul în calitate de „totem” al tranzacțiilor din conturile internaționale, o anumită contradicție s-a instalat între utilizarea internă și cea internațională a monedelor naționale. Din orice punct de vedere am privi, aceste două dimensiuni n-au fost sortite să funcționeze în armonie. Începînd din 1958 și, mai ales, din 1968, deținătorii străini de dolari au trebuit să se uite la cum se degradează valoarea activelor lor în urma inflației din economia internă americană, în timp ce strategiile de credit ale Statelor Unite au trebuit să subordoneze tot mai mult expansiunea internă pericolului internațional că acești deținători străini se vor debarasa de dolar. În perioada 1978–1980, această posibilitate era deja perceptibilă, iar în octombrie 1979, pentru a se feri, Sistemul Federal de Rezerve a trebuit să-și crească dintr-o dată rata de scont cu 2%, dînd astfel curs penuriei de credite care a dus la recesiunea profundă din 1980–1982. Mai devreme în același secol, economia britanică a fost lovită în mod asemănător de rate mari ale dobînzilor servind interesele financiare ale Londrei, ceea ce a dus la o penurie de investiții în industrie. Banul, ca „ban mondial”, ca ban „ajuns la conceptul său” nu e pur și simplu un vâl; totemul fictiv are nevoie de o gestiune care, uneori, bulversează producția reală. Asta se poate vedea cel mai bine în problemele pe care le are hegemonul cu gestionarea finanțelor mondiale. Cum anticipasem, nimic din ce a fost spus mai sus nu ține de o analiză specific „marxiană”; versiuni a ceea ce a fost înfățișat aici pot fi găsite și în comentariile burgheze inteligente, precum și în teoriile ceva mai marginale ale „banilor iliciți” (fără a le mai pomeni și pe cele fasciste). Ne apropiem astfel de „dezbaterile teologice” despre care spuneam la început că mi-ar plăcea să le acordăm o importanță minimală în cadrul acestei discuții. Voi prezenta pe scurt poziția mea și sper (dar nu insist) ca și ceilalți

să păstreze aceleași proporții în răspunsurile lor. Altminteri ne punem pe orbita unor expuneri amănunțite despre compoziția organică a capitalului, semnificația scăderii ratei profitului, problemele ridicate de ideea luxemburgiană de tranziție de la volumele I și al II-lea ale *Capitalului* la volumul al III-lea (chestiunea reproducției lărgite), preț și valoare, Grossmann vs. Luxemburg, riscând astfel să vedem schimbul nostru de idei înecându-se iute în plictiseala ecuațiilor diferențiale și a paginilor despre schemele reproducției de la sfârșitul volumului al II-lea. „Critica economiei politice”, la fel ca „economia”, știința, poate deveni cu ușurință o „știință posomorâtă” („rahatul economic” cu care Marx spera să termine deja în... 1857!), dacă nu e legată strâns de o implicare „sensibilă” în desfășurările contemporane și de o strategie de intervenție în cadrul acestora. Pe de altă parte însă, fără teorie serioasă, exigența din urmă poate degenera în simplu jurnalism senzationalist. Încă o dată: nu doresc nici o clipă să trivializez importanța acestor chestiuni, aș vrea pur și simplu doar ca ele să fie discutate aici fără o clarificare deplină a chestiunii „fundamentelor”; să dezbaterem, dacă se poate, „zonele gri” care se suprapun și mai puțin piatra de temelie a fundamentelor.

lată, așadar. „Sistemul închis” din volumul I și al II-lea e constituit în mod exclusiv din capitaliști și muncitori salariați. Reamintim că, în această prezentare, Marx presupune: 1) o reproducție simplă; 2) absența populației noncapitaliste (însemnând micii producători, țărani, alte moduri de producție); 3) că toate mărfurile sînt schimbate la valoarea lor; și 4) absența sistemului bancar. „Sistemul deschis” din volumul al III-lea (începînd cu discuția despre reproducția lărgită de la sfârșitul volumului al II-lea) începe prin a introduce toate aceste realități. Dacă întreaga lume ar fi formată doar din capitaliști și muncitori salariați și dacă n-ar exista sistem de credite, s-ar constata, pînă și la suprafața practicii capitaliste, ceva asemănător unei relații algebrice între compoziția organică a capitalului și „o scădere a ratei profitului”.

Numai că o asemenea lume nu există, ceea ce face necesară discuția de față.

Ceea ce deosebește o analiză marxiană a „lichidităților internaționale” etc. de toate celelalte aproximări ale aceluiași „elefant” este afirmația că „totemul” fictiv, balonul de „săpun” care circulă astăzi sub forma a trilioane de dolari, conducînd la „excesul de dolari” deținut de străini, își are originile în interiorul „sistemului închis” format din capitaliști și muncitori salariați.

Experiența capitalistă, încă o dată, nu știe nimic despre categoriile analizei noastre. Ea știe doar despre o „capitalizare” a activelor care produce un flux de numerar al profitului, dobînzii și rentei funciare. („Capitalizarea” se calculează prin împărțirea unui flux de numerar, generat ca profit, dobîndă etc. de către un activ, la rata generală a profitului. O obligațiune ce produce anual o dobîndă de 5 dolari într-un ambient în care rata generală disponibilă a profitului e de 5% „valorează”, deci, 100 de dolari.) Un bloc de închiriat dintr-o mahala sau o fabrică decrepită „valorează”, în mod asemănător, o capitalizare a surplusului net al fluxului său de numerar. O asemenea capitalizare e „fictivă”, în vocabularul propus aici, pentru că „valoarea netă” a unui activ de-a lungul unei perioade îndelungate poate avea prea puțin sau chiar nimic în comun cu costurile sociale reale ale reproducției sale. Un asemenea „preț” capitalizat și valoarea socială reproductivă reală „coincid”, în realitate, doar în abisul unei

depresiuni, aceeași restrîngere drastică a valorilor fictive despre care ne-am putut face o primă impresie în ultimele luni (sau, mai precis, începînd cu devaluarea din iulie 1997 a bahtului thailandez). A compara „capitalizările” și plusvaloarea curentă disponibilă e o altă modalitate de a face să apară problema „fictiunilor”, punctul nostru de plecare.

„Înăuntrul” sistemului „pur” (volumul I și al II-lea), în care există doar capitaliști și muncitori salariați, bula fictivă inițială apare în cadrul capitalizării de active fixe devaluate invariabil de creșterea productivității muncii sub imboldul competiției (ceea ce, evident, influențează costurile reale de reproducție ale activelor respective). Însă, din cauza naturii anarhice a sistemului, de regulă aceste devaluări nu reflectă productivitatea sporită a muncii. Dimpotrivă, activele fixe respective cer o valorizare la rata predominantă a profitului, calculată pe baza capitalizării unui flux de numerar și fără a lua în seamă valorile reale, materiale, fundamentale, ale reproducției.

Sporirea fictivă inițială a capitalizării debordează însă acest sistem „pur” și întinde „banda elastică” a procesului total de producție cu mult dincolo de granițele lumii „închise”, formată doar din capitaliști și muncitori salariați. Și face asta prin *credit*. Prin intermediul creditului, activele fixe inițiale supraevaluate, generate în cadrul producției înseși, ajung să circule și să nu mai poată fi deosebite de capitalizări asemănătoare ale dobînzii, rentei etc. și nici de celelalte instrumente prin care se stoarce fluxul de numerar total și, deci, o parte a plusvalorii. Prin sistemul de împrumuturi internaționale, girate în ultimă instanță de datoriile de stat și de puterea

de impunere a statului, bula fictivă provenind din sfera producției circulă în întreaga lume atîta timp cît poate fi „valorizată” printr-un surplus generat undeva în cadrul sistemului. Cînd acesta nu mai poate fi generat, obținem o situație precum aceea de astăzi, adică una care, în realitate, a devenit progresiv mai periculoasă în decursul ultimilor patruzeci de ani prin lărgiri tot mai mari de credit și cîntiri de salarii tot mai cumplite, operate pentru a menține valorile fictive pe linia de plutire. La fel ca pe vremea lui Marx cînd „Dl. Capital și Dna. Pămînt se vor fi prins într-un dans macabru”, în prezentul nostru valorizarea acțiunilor, a obligațiunilor, a titlurilor, a „derivatelor” și a tuturor lucrurilor asemănătoare trebuie, cu orice preț, să continue, indiferent cîți indonezieni, thailandezi, brazilieni, coreeni, mexicani și ruși rămîn pustiți de versiunea cea mai recentă a dominației mortului asupra viului.

Multe aspecte din ceea ce tocmai a fost spus ar cere o atenție sporită, dar nu vor putea fi lămurite aici: 1) situația particulară a lichidităților în Japonia, mai ales în sistemul bancar; 2) semnificația posibilă a unei „întoarceri la Keynes”, pusă pe tapet de preponderența guvernelor de „centru-stînga” în Europa, i.e. posibilitatea reflatiei; 3) chestiunea raportului dintre „euro” și lichiditățile mondiale; 4) criza asiatică; 5) încetinirea recentă a producției în China și posibilitatea unei devaluări chineze (pe moment amînată din cauza yenului întărit); 6) rezistența socială la austeritate în diverse părți ale lumii; 7) perspectiva unui „nou Bretton Woods” și rolul pe care l-ar putea juca în realizarea sa falsă stîngă; 8) rivalitatea din-

tre cele trei blocuri comerciale majore, așa cum se exprimă ea prin criza monetară (cum ar fi reevaluarea recentă a yenului); 9) stoarcerea veniturilor clasei muncitorești prin presiunile pieței imobiliare (i.e. chiria), când capitalul fictiv a devenit preponderent în raport cu investițiile productive; 10) cheștiunea lichidităților internaționale stabilite în dolari în era deflației în care intrăm, spre deosebire de era inflației din care tocmai ieșim.

Acestea sînt doar întrebările pe care mi le pun eu; alții vor avea altele. Niciuna dintre acestea nu ține, după mine, de un simplu exercițiu universitar, ci reprezintă un pas către dezvoltarea unor perspective strategice și tactice de intervenție pentru anii ce vor urma. Așadar, voi încheia prin trecerea în revistă a felurilor în care cred că perspectiva schițată mai sus ar putea deveni preocuparea practică a unei mișcări pentru terminarea capitalismului.

„Știința economică” [*economics*], i.e. ceea ce Marx a numit critica economiei politice, nu ne poate duce mai departe de atît. Problema acțiunii sau inacțiunii clasei muncitorești în cadrul crizei are totul de-a face cu ce se va întîmpla în „chestiunile economice” [*economics*]. Mă-ndoiesc că va exista cineva care să neghe că diminuarea cu 20% a nivelului de trai și augmentarea cu 10-20% a săptămîinii de lucru, împreună cu alte atacuri de după 1973 la adresa „salariului social total” (acceptate de proletariat mai ales din indolență), vor fi fost cruciale în „refacerea profitabilității” capitalului, a boomului bursier și a concentrării masive a bogăției în mîinile straturilor superioare ale societății în ultimii treizeci de ani. Dar în timp ce America reprezintă un caz extrem în ce privește situația muncitorilor din lumea „capitalistă avansată”, nicio altă mișcare muncitorească n-a reușit să obțină victorii cît de cît semnificative în lupta împotriva austerității. Cea mai mare parte a rezistenței de pînă acum a fost defensivă, încercînd să oblige capitalul să se țină de „vechile reguli” ale boomului postbelic și ale „cîștigurilor” acelei ere, în loc să pună problema clasei muncitorești ca bază pentru o ordine socială radical diferită. Evenimentele din decembrie 1995 în Franța și ciocnirile din ultimii doi ani în Coreea de Sud sînt, după mine, exemple clare ale unor asemenea lupte defensive. Ca atare, ele nu pot obține mare lucru pe termen lung, ci sîlesc capitalul să se regrupeze în vederea unor noi atacuri. Pentru a deveni mai curînd „o clasă pentru sine” decît „o clasă în sine” (o clasă pentru capital), mișcarea proletariatului trebuie să arate calea către o nouă societate, întrupată în primul rînd în propria sa mișcare. Asta va reclama formularea unui program de tranziție în afara capitalismului, tranziție, nadăjduim, scurtă, dar cu siguranță nu instantanee. E, desigur, imposibil să prevezi miile de contingente pe care le presupune desfășurarea acestei tranziții, dar anumite probleme vor trebui să fie discutate fără-nîrziere, oricare ar fi aceste contingente. Evident, sarcina noastră este nu aceea de a gestiona capitalismul mai bine decît o fac capitaliștii, ci de a pune capăt capitalismului, adică sistemului muncii salariate. Lansînd această discuție despre lichidități, doresc nu doar să orientez privirea spre aprecieri mai juste ale situației, ci și să examinez în mod concret, dintr-un punct de vedere strategic, cum ar putea clasa muncitorilor să devină clasa care guvernează. Asta presupune, printre altele, un program.

În urmă cu treizeci de ani, chestiunile programatice păreau clare. Lupta se dădea împotriva „birocrației” de toate culorile: liberal democrată și

keynesiană, social democrată, stalinistă, tiermondistă. Clasa muncitorească trebuia să ia cu asalt mijloacele de producție, să impună soviete, respectiv o democrație muncitorească, în timp ce o „asociație liberă de producători” venea să înlocuiască piața și statul în reglementarea producției și reproducerii. „Avangardele” (venind mai ales din versiuni ale troțkismului și ex-troțkismului) și „ultrastîngile” (descinzînd cu preponderență din versiuni ale consilismului) pot să nu cadă de acord în privința rolului pe care trebuie să-l joace „partidul” pentru a pune în practică „toată puterea în mîinile sovietelor” (fără a mai pomeni de rolul pe care îl are de jucat în lichidarea vechilor soviete), dar ele aprobă, cu toatele, „scopul” gestiunii directe a producției și reproducerii de către producători, scop condensat în formula „naționalizare sub comandă muncitorească”. În această atmosferă entuziastă de tip „1968”, „abolirea muncii salariate” și a producției de mărfuri pot fi puse pe listă de cîțiva puriști ortodocși (cine ar îndrăzni vreodată să spună că a susținut munca salariată?), dar centralitatea lor în cadrul unei comprehensiuni a comunismului a fost pusă, de fapt, sub semnul întrebării. Împotriva „birocrației”, soluția era „democrație”, negreșit una a sovietelor. În versiunea sa cea mai nefericită, această „utopie sindicalistă” abia dacă reușea să depășească ideea unei clase muncitorești gestionînd „democratic” societatea pe care capitaliștii o gestionau „birocratic”.

Chestiunea „lichidităților internaționale” și a celor legate de ea au beneficiat de un interes sporit de-a lungul asaltului post-1968 asupra vechilor „fortărețe muncitorești” (Detroit, Manchester, Renault-Billancourt, Alsace, regiunea Ruhr, FIAT-Torino etc., situri ale nenumăratelor revolte muncitorești de tip „anii '60”), datorită roboticii, a descentralizării prin crearea de sate ale tehnologiei de vîrf, a externalizării și/sau a strămutării producției în masă spre zone din „Lumea a Treia” cu salarii mici. Astăzi, toate acestea au ajuns să ciuruiască masiv nucleul mijloacelor „clasice” de producție care trebuiau cucerite și puse sub supravegherea sovietelor de către muncitorii americani și europeni. Astăzi, mai ales în lumea „capitalistă avansată”, numărul muncitorilor salariați executînd munci neproductive în sferele „capitalului fictiv” (sectorul bancar, asigurări, birocrație de stat și corporatistă, publicitate) și cantitatea de producție investită în sectoare socialmente distructive (producția de armament, aplicarea legii, construcția de birouri, închisori) sînt atît de mari, încît există o sumedenie de „locuri de muncă” în privința cărora e întru totul inutil ca ele să fie puse sub „guvernarea muncitorilor” – ele trebuie pur și simplu suprimate. Prea mulți proletari au fost exilați deja din vechiul proces de producție sau nu vor avea niciodată acces la el din cauză că asaltul asupra salariului total a produs o mișcare de „raționalizare” mondială și o „curșă spre pături inferioare ale producției” pe care, pînă astăzi, muncitorii n-au avut practic niciun mijloc să le combată. La fel cum „limita modului de producție capitalist nu se află în cadrul producției sau, în cel mai bun caz, e vorba de o limită foarte elastică” (volumul al III-lea), nici problema luptei de clasă nu se poate limita – mai ales astăzi – doar la aspectul producției. Mai curînd, din punctul de vedere de tip „volum al III-lea”, al „capitalului social total”, al reproducerii și al valorizării capitalului ca întreg, apare vulnerabilitatea fundamentală a sistemului și răsare o înnoire a „imaginației programatice” care să producă altceva decît „naționalizarea [mijloacelor de producție] sub supravegherea muncitorilor”. Această perspectivă de tip „volum al III-lea” conduce în

mod direct (printre altele) la chestiunea lichidităților internaționale, pentru că tocmai în cadrul acestora, în momentul în care „banul ajunge la conceptul său”, capitalul total e reprodus și valorizat.

Să luăm, drept concluzie, un exemplu concret: grevele de masă sud-coreene din ianuarie 1997, după care a urmat prăbușirea din noiembrie 1997 a economiei din Coreea de Sud. Revendicarea fundamentală a acestor lupte a fost: „salvați-ne locurile de muncă!”. E un strigăt de luptă familiar, care s-a putut auzi în întreaga lume în cadrul luptelor mai de proporții sau mai mărunte de-a lungul ultimilor douăzeci de ani, iar mai recent în greva înfrîntă a docherilor din Liverpool, în situația de pat a revoltei docherilor australieni, într-o mie de lupte (majoritatea necștigătoare) împotriva închiderii unor uzine, restrîngerea producției, externalizarea ori strămutarea ei și altele asemenea. În octombrie 1997, China anunțase 100 de milioane de concedieri pînă în 2002.

Să ne imaginăm, în schimb, muncitorii dintr-o țară precum Coreea sau orice altă țară industrială majoră, depășind situația de putere duală rezultată din ocuparea unei fabrici și/sau o grevă generală, impunîndu-se pe ei înșiși drept unică putere și spunînd, în esență: „Să le ia dracu' de locuri de muncă; o grămadă dintre ele sînt socialmente nefolositoare și altele chiar dăunătoare. Nu recunoaștem datoriile externe ale Coreei și chemăm muncitorii din alte țări să nu le recunoască pe cele ale țărilor lor. Nu acceptăm dolarul ca etalon internațional și invităm muncitorii din toate țările să ni se alăture în abolirea sa. Îl vom înlocui cu un «Bretton Woods» al clasei muncitorești mondiale, care va stabili un program mondial al tranziției în afara capitalismului cît de iute cu putință. Lumea, astăzi, are o capacitate productivă ce poate abolii sistemul salarial peste tot și, prin urmare, și legea capitalistă a valorii în calitate de regulator al producției și reproducției. Asta nu poate fi obținut dacă se încearcă doar într-o singură țară sau într-un grup restrîns de țări, scara trebuie să fie una mondială. Chemăm la abolirea tuturor muncilor socialmente nefolositoare și dăunătoare (ambele există doar pentru reproducția capitalului) și la eliberarea muncii de aceste sfere, în favoarea muncilor socialmente folositoare. Asta va face posibilă orice augmentare ulterioară a productivității muncii, dacă se va considera că ea este socialmente necesară, și, prin urmare, va elibera și mai mult umanitatea de nevoia unor «raporturi de valoare» care să reglementeze schimbul. Propunem, deci, o reconstrucție a lumii de jos în sus, să stabilim activitatea creatoare, și nu acumularea capitalului, drept scop al vieții sociale”.

Pentru a parafraza pe cineva care scria în urmă cu 130 de ani, „ei trebuie să scrie pe pancartele lor nu «salvați-ne locurile de muncă», ci «abolii locurile noastre de muncă și, împreună cu ele, sistemul muncii salariale»”.

Oricît de „utopic” ar suna un asemenea scenariu, el este, de fapt, „necesitatea” zilei de astăzi, dacă e ca proletariatul să-și depășească poziția de „clasă în sine”, împreună cu militantismul revendicînd ca lumea capitalistă „să joace după (vechile) reguli”, și să devină într-adevăr o „clasă pentru sine”, afirmîndu-se pe ea însăși ca noua clasă dominantă a unui nou tip de societate. Dacă asta s-ar întîmpla astăzi într-o singură țară, s-ar ajunge cel mai probabil la o „Comună de la Paris” a vremurilor noastre, înnăbușită poate în sînge, dar și trimițînd unde de șoc prin istorie, așa cum s-a întîmplat după 1871. Una peste alta, așa ceva măcar ar pune

capăt convingerii ideologice aproape omniprezente că „nu există alternativă la capitalismul democratic liberal și la piață”, la fel cum criza de lichidități din acest an a pus capăt triumfalismului neoliberal. Clasa muncitoare mondială trebuie să întepe balonul „de săpun” fictiv ce plutește deasupra lumii. În caz contrar, va avea plăti prețul teribil al ce i se întîmplă în „capitolul al XI-lea”, sub hegemonia capitalului.

Traducere de Alexandru Polgár

